

Exploatarea sării în spațiul Carpato-Dunărean în perioada post-romană și cea a marilor migrații

Părăsirea Daciei de către Imperiu n-a însemnat separarea locuitorilor de pe țărmul stâng de cei de pe țărmul drept al Dunării. Romanii au păstrat câteva capete de pod sau puncte înaintate pe malul stâng, la Lederata, la Dierna, la Drobeta, la Hinova, la Bistreț, la Sucidava, așa încât comunicarea între cele două maluri a fost neîntreruptă. Multitudinea obiectelor de proveniență bizantină, răspândite în spațiul carpato-dunărean la mijlocul primului mileniu d. Hr., prezintă o importanță certă pentru înțelegerea evoluției civilizației locale.

Nu trebuie să pierdem din vedere zonele fostei Dacii locuite de dacii liberi, bogate în sare, care au continuat să fie exploatare în secolele I - III după obiceiul străvechi, prin forme simple, care s-au perpetuat și pot fi studiate și astăzi în zone greu accesibile, cum ar fi zona Sări - Bisoca (județul Buzău), Valea Sării (județul Vrancea) și zona de sărături a Bistriței Năsăud (Colibița, Bistrița Bârgăului, Prundul Bârgăului, Suseni Bârgăului, Slătinița, Livezile, Dumitra, Cepari, Florești, Sîntereag, Sărata, Caila, Domnești, Sărățel).

Exploatarea sării a continuat și a avut o amploare mai mică sau mai mare, după cerințele și condițiile interne și externe, dacă avem în vedere epoca atât de frământată a marilor migrații. C. C. Giurescu, referindu-se la viața economică dintr-o epocă mai târzie - economia naturală, arată că două produse, sarea și fierul, nu pot fi excluse din viața comunității și nici din procesul de schimb. Putem considera, deci, pe bună dreptate, că întregul spațiu salifer a continuat să fie intens exploatat pentru necesitățile interne și externe - ne referim aici la spațiul est - carpatic, unde carpii și-au desfășurat viața economică după vechile tradiții și, desigur, sub influențele romane. M. Rusu caracteriza astfel exploatarea sării în primul mileniu: *“Multe dintre necropolele și așezările care pot fi datate între secolele 4-9 sunt oarecum localizate în locurile unde se exploata sare (Ocna Sibiului, Ocna Mureșului, Noșlac, Turda, Cojocna, Someșeni, Ocnita, Ocna Dejului etc) sau în apropierea surselor de ape sărate sau izvoarelor (Berid, Corund, Bond, Filiaș, Odorhei etc.). Din cele 200 de masive de sare din România, 62 sunt în Podișul Transilvaniei împreună cu alte 130 de ape și izvoare sărate. Sarea a fost de o importanță economică remarcabilă de-a lungul istoriei omenirii. Un om are nevoie de aproximativ 8 kg de sare anual. Animalele domestice (vite, oi, porci, cai) au nevoie de cantități semnificative de sare. Animalele sălbatice (cerbi, porci mistreți, bizoni) au locuit în jurul surselor de apă sărată unde își alegeau locurile pentru vânat. Lipsa totală de depozite salifere în Câmpia Tisei, zona de sud Dunăreană și Balcani făcea din Transilvania cea mai bogată și disponibilă sursă de sare pentru acestea. Sarea era transportată în jos pe Mureș cu plutele, de-a lungul “drumului sării” din Transilvania până în Câmpia Panonică, după cum spun cronicile și documentele din secolul al 11-lea. Nu există dubii că sarea se număra printre produsele plătite ca tribut de populația latină, fapt dovedit de necropolele avare (Teiuș, Câmpia Turzii etc.) care se întind în jurul minelor”* (M. Rusu, *Avars, slavs, romanian population in the 6th-8th centuries, în Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, Monographs, XVI, București, 1975, p.145-146).

În spațiul Moldovei rezervele de sare sunt mari cantitativ și se găsesc la adâncimi mici, fapt ce ușurează mult extracția. Dovezile arheologice atestă că ocupația principală a populației era agricultura și tocmai de aceea exploatarea sării în forme simple de suprafață s-a practicat din timpuri imemorabile. Este cunoscut faptul că popoarele la care predomină hrana

vegetală nu se pot lipsi de sare, iar cele crescătoare de animale o căutau mai ales pentru hrana acestora. Istoricul latin Tacit afirma că: *“popoarele germanice nu au cunoscut sarea și, atât timp cât ele au cutreierat întinsurile ca vânători, în vechile limbi germanice n-a existat cuvântul sare”*. După ce s-au fixat și au început să facă agricultură, sarea a început să fie prețuită ca aliment, în limba lor a apărut cuvântul *“sare”* și germanii au dus războaie crâncene pentru a-și asigura resursele de sare.

Populația daco-romană numeroasă, rămasă în acest spațiu a continuat să exploateze bogățiile și să găsească forme de colaborare cu nenumăratele valuri de migratori care au trecut peste aceste pământuri. În ceea ce privește poziția populațiilor în migrație față de practicarea îndeletnicirilor de valorificare a bogățiilor miniere și chiar față de acelea din cadrul economiei de transformare, ei foloseau populația locală pentru procurarea materiei prime, pentru realizarea diferitelor obiecte, întrucât aceste munci erau considerate *“înjositoare pentru poziția lor de dominatori”* și erau complet necunoscători, nu aveau cunoștințele tehnice necesare, ceea ce îi împiedică să organizeze și să practice ei înșiși asemenea ocupații. Se constată o unitate de evoluție în întreg spațiul fostei Dacii.

Dacii, romanizați acum, *“au continuat să are și să semene, să crească vite, să cultive vița de vie, să scoată sare și aur din pământ, să pescuiască și să-și facă singuri uneltele și armele necesare”*. Schimburile comerciale se realizau mai ales în natură, romanicii de peste Dunăre ofereau imperiului grâne, vite, sare pentru care primeau uleiuri, vinuri, obiecte vestimentare și de podoabă sau de cult.

În secolele III și IV, ca urmare a relațiilor cu carpicii și dacii liberi, elementele sarmatice au pătruns și în cultura acestora după cum atestă descoperirile arheologice aparținând culturilor Poienesti-Vârtescoi din Moldova și Chilia-Militari din Muntenia, secolele II-III, cât și culturii Sântana de Mureș, secolul IV, din spațiul carpato-dunărean. Cercetările arheologice evidențiază cert faptul că, în urma contactelor și conviețuirii cu autohtonii, noii veniți au fost asimilați.

Dacă analizăm spațiile nord dunărene vizate de năvălitorii primului mileniu constatăm că au fost interesați de rezervele salifere.

Goții, populație de neam germanic, de la apariția lor pe țărmurile Baltice, în secolul II d. Hr., și până la așezarea în masă la sud de Dunăre, goții au jucat un rol important și în raporturile de aculturație care au dus la formarea culturii *Sântana de Mureș - Cerneahov*.

Răspândirea culturii Sântana de Mureș în zona centrală a Transilvaniei, pe teritoriul nord - dunărean s-a făcut în etape, mai întâi în Moldova și Muntenia (la vest de limesul transalutanus și în Oltenia nu se cunosc descoperiri din faza timpurie), apoi purtătorii acestei culturii pătrund în colțul sud - estic al Transilvaniei (nu înainte de 330), avansează pe cursul superior al Mureșului și în centrul Transilvaniei, spre mijlocul secolului al IV-lea. Descoperirile din spațiul intracarpatic definesc o fază mai târzie a acestei culturi, din a doua jumătate a secolului al IV-lea. În Transilvania răspândirea vestigiilor acestei culturi este mai bine delimitată, ca și diferențierea lor de cele aparținând romanilor. O regiune dintre cele mai bogate în așezări Sântana de Mureș este cea din bazinul superior al Oltului.

Vestigii importante, așezări și cimitire, ale acestei culturi au fost descoperite la Pietroasele (jud. Buzău), la poalele dealului Istrița și pe cursul superior și mijlociu al râului Călmățui. Rezultatele acestor cercetări oferă date privind organizarea socială și stratificarea societății în secolul al IV-lea.

Dacă suprapunem o hartă cu localizări ale vestigiilor purtătorilor culturii Sântana de Mureș peste o hartă a rezervelor de sare și a zonelor de sărături vom constata că, în mare parte, acestea corespund. Analizând situația din zona de la Curbura Carpaților, unde se află importante zăcăminte de sare și întinse sărături, rezultă constatări interesante privind raporturile dintre amplasarea complexelor culturii Sântana de Mureș și rezervele de sare. Astfel, centrele de la Pietroasele, Izvoru Dulce, Nenciulești, Lipia și Monteoru - Merei, Gherăseni,

Pietrosu - Costești, Smeeni, Moisica, Luciu, Largu, Bălteni, se află în preajma murătorilor de la Dara, Sărățeanca, Gura Sărății și Monteoru, ori a sărăturilor Călmățuiului. Ipotezele privind raporturile dintre așezările purtătorilor culturii Sântana de Mureș și zăcămintele de sare se confirmă și pentru cursul superior al Oltului, unde, în jurul Ocnelor Mari, există o zonă de concentrare a așezărilor din această vreme. De asemeni, numeroase descoperiri aparținând acestei culturi se află pe cursul superior al Mureșului și în centrul Transilvaniei, unde se găsește zona cea mai bogată în sare a țării.

Hunii populație nomadă, crescători de animale, ne face să considerăm că manifestau, indiscutabil, un mare interes față de bogățiile zonei nord-pontice, unde sarea deținea un loc important și asupra căruia Imperiul lui Atila și-a extins autoritatea.

Gepizii, populație est germanică înrudită cu goții, au pătruns în spațiul carpatic după destrămarea coaliției hunice. Gepizilor le-au fost atribuite mai multe descoperiri arheologice din centrul Transilvaniei: mormintele princiare de la Apahida, conținând obiecte de podoabă din aur și piese de harnașament, între care și mormântul lui Omharus, unde s-au identificat elemente ale culturii gepizilor, dar și prezența populației locale, așezarea de la Morești (pe Mureș), situate foarte aproape de masivele de sare din zona Turda și Ocna Mureș. Alte descoperiri atribuite gepizilor concentrate pe valea superioară și mijlocie a Mureșului și pe cursul Târnavei Mari sunt puse în legătură cu conflictul gepido-avaro-longobard din anul 567/568, cum ar fi cele de la Morești, Noșlac, Band, Șeica Mică (așezare). Descoperirile din aceste zone indică interesul și preocuparea gepizilor pentru exploatarea rezervelor de sare din Transilvania. Interesul gepizilor pentru sarea din aceste zone a existat și în perioada în care s-au așezat în Câmpia Tisei, deși nu există dovezi arheologice.

Avarii au exercitat o dominație puternică și bine controlată în centrul Transilvaniei. Avarii au exercitat o intensă dominație asupra unor teritorii românești din spațiul extracarpatic și în mod deosebit în cel intracarpatic, adică în Podișul Transilvaniei, mai ales în vremea celui de-al doilea caganat, deoarece noii veniți, și ei crescători de vite, erau direct și vital interesați de procurarea sării, aflată în cantități mari în numeroase locuri din Transilvania. Așa se explică de ce descoperirile avare datând din secolul VII se grupează tocmai în zonele bogate în zăcămintele de sare, ca de exemplu la Ocnișoara, Ocna Mureșului și Aiud (jud. Alba), Turda, Câmpia Turzii, Sic (jud. Cluj), Ocna Dejului. În aceeași măsură cu preocuparea pentru *extragere și transport, depozitele de sare au jucat un rol economic foarte important, sarea constituind un element de bază în hrana oamenilor și animalelor, insuficientă în vest, în Câmpia Tisei și tot atât de puțină în Peninsula Balcanică.*

Slavii au perturbat pentru mai mult de o jumătate de secol dezvoltarea proprie și ascendentă a societății locale romanice nord-dunărene. De pe la mijlocul secolului al VI-lea, încep raidurile militare slave împotriva Imperiului, care afectează în special sudul Moldovei și estul Munteniei. Iar de la sfârșitul sec. al VI-lea încep să se stabilească la nord de Dunăre. Trăind alături de români, slavii au folosit și exploatat resursele de sare solidă, ape sărate și sărături de pe tot acest spațiu. După pătrunderea în Transilvania, prin Văile Trotușului și Oituzului, la sfârșitul sec. al VI-lea, au luat sub control salinile aducătoare de venituri. Numai astfel se poate explica înlocuirea termenului de *salinae* cu cel de ocnă (*okna* - cuvânt de origine slavă care înseamnă fereastră). *Revenirea la latinescul salină s-a făcut în secolul XIX, când este considerat neologism.*

Referitor la *sclavinia* atestată prin marea necropolă de la Monteoru, nu poate fi întâmplătoare, așezarea ei într-o zonă cu izvoare cu apă sărată și nici faptul că se găsește în nordul sărăturilor Călmățuiului, care acoperă o zonă foarte întinsă, (cea mai întinsă zonă cu sărătură din spațiul românesc) unde, până astăzi, singura formă de exploatare cunoscută o constituie pășunatul.

Dominația avară începe să fie înlocuită de cea **bulgară** din vremea țarului *Krum* (803), cea din urmă având pretenții de ordin economic, între care procurarea sării din salinile

Carpaților și din sudul Transilvaniei. În nordul Dunării, bulgarii au reușit să ocupe pentru o perioadă mai îndelungată numai teritorii situate în stânga Tisei, ce aparținuseră avarilor și fuseseră smulse lor după ce chaganatul se prăbușise sub loviturile armatelor france. Această părere pornește de la știrea referitoare la solicitarea făcută bulgarilor în anul 892 de către regele german *Arnulf*, de a nu permite vinderea sării în Moravia, cu care el se afla în război. *“Fiul cel mare și urmașul lui Boris, Vladimir (889-893) ne informează că o solie a regelui Arnulf al părții de răsărit a imperiului franc, a venit până la țarul Bulgariei, cerându-i înnoirea păcii și să nu îngăduie să se mai vândă sare moravilor cu care Arnulf era în relații de dușmănie. Deoarece în Bulgaria, de la sud de Dunăre, nu existau saline, sarea de care aveau nevoie moravii nu putea proveni decât din ocnele Transilvaniei, în acest caz, bulgarii puteau împiedica transportul sării fie în regiunea Tisei (în gura Mureșului, în punctul Szolonk ș.a.), fie în locurile de exploatare a acesteia. Este probabil, fără să fie dovedită decât pentru Valea Mureșului, o stăpânire a bulgarilor asupra Transilvaniei până în regiunea ocnelor de sare... Populația băștinașă care extrăgea sare din ocnele Transilvaniei era supusă, probabil, unor dijme asemănătoare celor din alte produse”*.

Este demn de remarcat interesul deosebit al bulgarilor pentru zăcămintele de sare și comerțul cu acest produs din nordul Dunării, care aducea, desigur, și numeroase venituri. Intervenția lui *Arnulf* scoate în evidență cât de păgubitoare putea fi lipsa unui astfel de produs, fie și pentru o scurtă perioadă, în existența statului Morav. Momentul este deosebit, dovedind importanța sării în acest conflict. Acest produs, sarea, nu putea să provină decât din salinele din Transilvania de nord sau Maramureș, întrucât este știut că în Bulgaria nu exista sare, în afară de câteva *tuzle*. În vremea respectivă, la Salankemen (Piatra Sării), localitate situată la confluența Tisei cu Dunărea, pe malul sudic al fluviului, se găsea un depozit de sare. Sarea era adusă aici fie pe uscat, fie transportată pe Tisa. Aici funcționa un aparat financiar alcătuit din vameși, aznici etc., cu sarcini de a percepe vama de la ambarcațiunile care transportau sarea pe Mureș.

Ultimile valurile de migratori ce au trecut peste spațiul românesc, au fost pecenegii, uzii și cumanii, care făceau parte din marea familie a neamurilor de limbă turcă.

În zona de control a cumanilor intrau, desigur, în afara Bărăganului, și munții de sare din Vrancea și Buzău. Exploatarea populară a sării din această zonă, începută în vremuri imemorabile, se mai practică și astăzi, mai ales că scoaterea sării se poate face foarte simplu din maluri, la lumina zilei.

Aceste popoare care veneau din centrul Asiei *“se hrăneau cu lapte de cal”*, căci pentru ei *“calul este atât hrană, cât și armă”*; sunt în permanentă căutare de *“apă și iarbă”*. Având un astfel de mod de viață, acești migratori erau și mari consumatori de sare, fiind continuu în căutarea prețiosului mineral pe care îl procurau, desigur, folosind cunoștințele și munca populației băștinașe.

Doina Ciobanu

Bibliografie selectivă

C. Atudorei, E. Bocante, P. Miclea, *Cercetarea, exploatarea și valorificarea sării*, București, 1971.

M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, 1998.

I. Barnea, *Bulgarii*, în: *Istoria României, cap. V*, vol. I, București, 1960, p. 762-763.

E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, Buzău, 1999.

C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoria României*, București, 1977.

K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV-XIII*, București, 1958.

K. Horedt, *The gepidae, the avars and the romanian population in Transilvania*, în: *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, Monographs, XVI, București, 1975.

B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia*, București, 1966.

A. Pârscoveanu - Apostolide, *Sarea*, Editura Științifică, București, 1963.

M. Rusu, *Avars, slavs, romanian population in the 6th-8th centuries*, în: *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, Monographs, XVI, București, 1975.

V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X - XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.

D. Gh. Teodor, *Contribuțiile cercetărilor arheologice la cunoașterea istoriei spațiului carpato-nistean în secolele II-XIV*, în: *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, Historica, Iași, 1997, p. 222.

D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato - dunăreană și bizanțul în veacurile V - XI e. n.*, Iași, 1981.